

Torres humanes al sud d'Itàlia

Jordi Bertran Luengo

La Colla Jove de Castellers de Sitges i la Moixiganga d'aquesta localitat, acompanyats musicalment per l'Escola de Grallers de Sitges, han participat els dies 30 i 31 de maig al primer Festival Internacional de les Torres Humanes que ha tingut lloc a la històrica vila d'Irsina –antigament anomenada Monte Peloso-, a la província de Matera –on Passolini i Gibson van enregistrar les seves pel·lícules dedicades a la Passió de Jesucrist-, dins la regió de la Basilicata, al sud d'Itàlia. El certamen s'ha integrat en el Festival Terra di Sud, dedicat a les músiques ètniques. Aquesta mostra ha permès posar en contacte els castells i les moixigangues catalanes amb la tradició de les torres humanes del sud d'Itàlia. Curiosament Irsina i Sitges tenen dues patrones diferents –Santa Eufèmia i Santa Tecla- però associades en el seu martiri a la figura d'un lleó. A més el reliquiari de Santa Eufèmia a Irsina és en forma de braç, com el de Santa Tecla en aquest cas de Tarragona, d'on Santa Tecla també és patrona.

El novembre del 2007 l'investigador de la ciutat de Potenza, Gabriele Di Stasio, que havia estudiat antropologia a Catalunya, publicava el seu treball *Torri di Uomi in Basilicata*¹, edició que permetia descobrir la història i la pervivència d'aquestes pràctiques festives en els territoris de l'antic regne català de les Dues Sicílies, un antic estat independent i sobirà de la Itàlia del Sud. La seva existència es remunta a la conquesta d'aquests territoris per part del rei català Alfons el Magnànim el 1442. Englobava tota la Itàlia del sud continental, des de l'Abruzzo (i parts del Lazio, els districtes de Gaeta i Sora, aleshores part de la província de Terra di Lavoro, amb Caserta; i parts de l'antiga província de l'Aquila: el Cicolano i els territoris de la vall del riu Velino) fins a la Calabria i la Puglia, i Sicília. De fet, Di Stasio apunta els intercanvis econòmics i els préstecs culturals dels Països Catalans com el possible origen de les torres de la Basilicata. La tesi és paral·lela a altres processos semblants que en el món de la festa s'han produït a la Mediterrània,

com en el cas dels focs artificials, de les processons marineres de la Mare de Déu del Carme, o del personatge de la filadora en les festes hivernals.

En el festival d'Irsina hem pogut gaudir de les actuacions de la colla de la Morra d'aquesta localitat, que executa el que ells denominen "P'zz'cantò" o "Pizzicantò". En l'actualitat es tracta d'una torre de dos pisos amb quatre homes joves en cada pis. La construcció es munta i aleshores es desplaça en moviment, tal com també succeeix en diferents figures de les moixigangues catalanes, de la Muixeranga valenciana d'Algemesí -veritable pervivència de l'ancestral ball de valencians-, o dels pilars caminant o al balcó del fet casteller. Els moviments italians tenen la particularitat de girar centrífugament.

Els integrants de la colla d'Irsina interpreten una cançó que acompassa el moviment de la torre, prou àgil malgrat la dificultat inherent. Durant l'estada dels sitgetans, diumenge, vam poder seguir l'evolució en el context tradicional tot encapçalant la duradora processó dedicada a la Mare de Déu de la Pietat -en honor de qui se celebra aquesta festivitat cada quart diumenge de maig-,

que la recorre la vella i la nova Irsina, i posteriorment realitzant la seva darrera evolució just a l'entrada de la imatge cap a la catedral d'Irsina, enmig del repic de campanes i de les figures de la Moixiganga sitgetana i el pilar dels castellers de la Blanca Subur. De fet, antigament la processó i les torres es dirigien fins a l'ermita en un recorregut també de notable llargada.

El festival també va programar dues actuacions de plaça durant el dissabte: una matinal, adreçada als centres escolars -amb unes bates que ens traslladaven a èpoques pretèrites-, i una de tarda, amb un públic especialment nombrós que va participar activament en les contruccions dels sitgetans, com el tres i el quatre de set. La matinal va permetre assaborir un moment únic quan la colla d'Irsina i els castellers catalans, al costat d'un tercer grup italià, bastiren tres construccions simultànies. El *pizzicantò* d'irsina va giravoltar entorn del pilar de quatre dels sitgetans, en una estampa plàsticament preciosa.

Irsina i Sitges també van realitzar el migdia del dissabte i la nit del diumenge dos *pizzicantos* de germanor, que van evidenciar les bones relacions entre ambdues localitats i entre ambdues agrupacions. La Moixiganga també va actuar a la cripta de la catedral d'Irsina en un entorn únic. Sense cap mena de dubte el quadre de la Pietat esdevingué molt adequat per al contexte festiu d'Irsina, que precisament dedica la seva festa de les torres a aquesta advocació mariana.

El festival d'Irsina també ha permès seguir les pràctiques d'una altra colla procedent de la petita població de Castellino del Bierfo – amb uns 700 habitants-, en aquest cas no a la regió de la Basilicata sino a la província de Campobasso, a uns 250 quilòmetres d'Irsina. Gabriele di Stasio apuntava breument en la seva obra l'existència d'aquest grup, i el festival ha permès relacionar-lo amb Irsina. El grup de Castellino l'integren homes i dones, a diferència d'Irsina en què només actuen homes. Amb l'ajut d'un pal central que actua de mastel·ler, executen el seu Pizzichendò de tres pisos, també en moviment. El ballador Eleuterio Persichilli ens informa que el 12 de

juny, vigília de Sant Antoni de Pàdua, actuen en pròpia plaça a la nit. Hi prenen part diversos grups de forma simultània, agrupats habitualment per edats. La colla de Castellino vesteix una indumentària d'aromes esportius, mentre que els d'Irsina actuen amb samarreta negra (matí) o camisa blanca (tardes), faixa vermella i pantaló negre.

Gabriele di Stasio ha historiat l'existència d'altres torres a la Basilicata, concretament "lo Scarivascio di Melfi" –de quatre i cinc pisos- , i les construccions de Ferrandina de tres pisos, localitat que deu el seu nom al fet d'haver estat fundada pel rei català Ferran I. En ambdues poblacions la festa també se celebrava per Sant Antoni de Pàdua com a Castellino. La construcció de quatre pisos disposava una dotzena d'homes en el primer pis, set o vuit en el segon, cinc

en el tercer i tres en el quart. En el cas de Melfi, els versos que es cantaven tenien un caràcter satíric, fet que els relaciona amb la funcionalitat dels nostres balls parlats, que compartien i comparteixen context etnogràfic i festiu amb els balls de valencians, les moixigangues i els castellers. Fou aquest caire crític la causa principal de la seva desaparició cap al 1927-28 per ordre del règim feixista. A Ferrandina, les torres perviurien encara fins als anys seixanta del segle XX. Exactament com ha succeït a Irsina, on la colla ha estat recuperada recentment després de perdre's a principis dels anys vuitanta del segle XX arran del del despoblament i de la davallada demogràfica experimentats en abandonar-se progressivament el conreu agrícola, Di Stasio propugna la recuperació de la tradició de Melfi i de Ferrandina com a fórmula de reforçament identitari.

Un agraïment final a la Jove sitgena per convidar-nos a l'expedició, i a Livia Ponzio i Gabriele di Stasio per les explicacions tècniques i culturals d'Irsina i Matera.

Jordi Bertran

1. Di Stasio, Gabriele: Torri di uomini in Basilicata, Arduino Sacco Editore, Roma, 2007.